

СЛОЎНІК ДОБРЫ, АЛЕ НЕ НАДТА...

На пачатку 1999 года быў апублікаваны акадэмічны праект новай рэдакцыі "Правілаў беларускай арфаграфіі і пунктуацыі". А ў кастрычніку гэтага ж года "Настаўніцкая газета" змясціла інтэрв'ю з дырэктарам Інстытута мовазнаўства акадэмікам А.І. Падлужным, пад кіраўніцтвам якога ажыццяўляўся праект новага правапісу. Аляксандр Іосіфавіч выказаў спадзяванне, што да сярэдзіны 2000 года будзе адпаведная ўрадавая пастанова аб увядзенні ў дзеянне абноўленых правілаў, а да канца года плануецца перавыдаць папраўлены і дапоўнены акадэмічны "Слоўнік беларускай мовы". Але толькі праз 10 гадоў, з 1-га верасня 2010 года, уступіў у сілу Закон "Аб правілах беларускай арфаграфіі і пунктуацыі", а памянёны вышэй "Слоўнік" толькі зусім нядаўна, у траўні, паступіў у продаж. Ужо гэты факт такога стаўлення да беларускай мовы на дзяржаўным узроўні пра многае гаворыць сам за сябе.

"Слоўнік беларускай мовы" (2012; 916 с.; 3000 экз.) з'яўляецца нарматыўным даведнікам і разлічаны на ўсіх, хто практычна карыстаецца беларускай пісьмовай мовай. Ён значна адрозніваецца ад свайго папярэдняга, які выйшаў у 1987 г. і змяшчаў 118 тысяч слоў. У новым выданні каля 150 тысяч лексічных адзінак з неабходнымі звесткамі пра іх напісанне, месца націску, формы скланення і спражэння, напрыклад:

бунтар -ра, -ру, -роў.
гледзец *незак.*, -джу, -дзіш, -дзіць, -дзім, гледзіце, гледзяць.

У папярэднім слоўніку (1987 г.) падаваліся нормы не толькі арфаграфічныя, акцэнтна-арфаграфічныя, акцэнтна-арфаграфічныя (вымаўленчыя); скажам, для прыметніка *гарадскі* паказвалася ў квадратных дужках вымаўленне той часткі гэтага слова, якая адрозніваецца ад напісання: [цк]; або: *цвет* [ц'в'е], *мазі* [з выбухным з], *вакзал* [з - з выбухным з]. На жаль, у новым выданні (2012 г.) вы падаюць інфармацыю аб вымаўленні і матывуюць гэта тым, што "асноўнай задачай слоўніка з'яўляецца захаванне адзінства пісьмовай беларускай мовы".

Новае выданне не толькі папоўнілася больш як 30-цю тысячамі слоў, але ў яго ўнесены і шматлікія змены ў нормы пэўных слоў або спалучэнняў. Напрыклад, трохзначны акалічнасны выразна *дзіва* цяпер рэкамендуецца пісаць не як прыслоўе (*надзіва*), а ў два словы (як у рускай і ўкраінскай мовах). Нормай для назойніка *дыялог* у родным склоне адзіночнага ліку цяпер узаконены канчатак *-у* (*дыялогу*). Месца націску ў словах *неапраўданы*, *габляваны* замацоўваецца на суфіксе *-ан-* (замест ранейшых варыянтаў: *неапраўданы*, *неапраўданы*, *габляваны*).

Лічыцца, што назойнік

водар прыйшоў да нас з польскай мовы (*odor*), куды ён трапіў з лацінскай мовы (*odor*). Адбыліся і семантычныя змены: у лацінскай мове ён абазначаў проста 'пах', у польскай - 'непрыемны пах, смурод', у беларускай - 'прыемны пах, духмянасць'. Акадэмічны "Беларуска-рускі слоўнік" і "Арфаграфічны слоўнік" М. Лобана і М. Судніка рэкамендавалі пісаць гэты назойнік і вытворны ад яго прыметнік *водарны* праз "а" пасля "д". У некаторых іншых сучасных слоўніках дапускаецца дваякае напісанне і вымаўленне: *водар* і *водыр*, *водарны* і *водырны*. Думаецца, варта вярнуцца да адзінай нормы гэтых слоў, бо ў сучасным друку яны, як правіла, пішуцца праз "а" пасля "д". Улічваючы сучасную маўленчую практыку, трэба было б уніфікаваць і такія дваякія напісанні, як *мачаха* і *мачыха*, *зарава* і *зарыва* - на карысць першага варыянта ў гэтых парах.

Але ўся бяда ў тым, што складалінікі "Слоўніка беларускай мовы" не мелі пад рукамі абноўленай і папоўненай шматмільённай фундаментальнай картатэкі - як крайне неабходнай матэрыяльнай асновы даведніка. Сорамна і прыкра казаць пра гэта, але мусіш: пачынаючы з сярэдзіны 80-х гадоў, пасля таго як закончылася выданне пяцітомнага "Тлумачальнага слоўніка беларускай мовы", у акадэмічным Інстытуце мовазнаўства перасталі папаўняць картатэку. З таго часу ні фронтальнага, ні выбарачнага распісвання сучаснай беларускай літаратуры не робіцца.

Таму даводзіцца здзіўляцца, на якой падставе ў новым "Слоўніку" асобныя словы даюцца не як інакш, чым было ў выданні 1987 г. Да прыкладу, у СБМ-87 падаваліся як тры варыянты аднаго слова: *іржаны іржаны*, часцей *аржаны*. У СБМ-12 на сваіх алфавітных месцах змешчаны не як варыянты, а як самастойныя словы *аржаны*, *іржаны*, а *ржаны* зусім адсутнічае. Гэтак жа, не як варыянты, а як асобныя лексічныя адзінкі, пададзены, напрыклад, такія словы: *загарадка*, *загарадка*; *заплеснець*, *заплеснець*; *завербаваны*, *завербаваны*; *заценены*, *заценены*; *погаласка*, *погаласка*; *мышленне*, *мышленне*. З другога боку, у абодвух слоўніках аднолькава даюцца, скажам, тры варыянты аднаго назойніка: *камфара*, *камфара*, *камфара*; або: *сутарга* і *сударга*.

Значная колькасць новых слоў, якія не адлюстраваны ў ранейшых слоўніках і якімі папоўніўся новы СБМ-12, узяты, зразумела, не з картатэкі, а, як сказана ў "Прадмове", з "Граматычнага слоўніка дзеяслова" (2007), "Граматычнага слоўніка назойніка" (2008), "Граматычнага слоўніка прыметніка, займенніка, лічэбніка, прыслоўя" (2009), "Слоўніка новых слоў беларускай мовы" (2009).

Шмат якія новыя сло-

вы, змешчаныя ў даведніку, належыць да спецыяльнай лексікі, г.зн. ужываюцца толькі ў пэўных галінах навукі, тэхнікі, мастацтва. Напрыклад, асноўнай часткай каля 30 слоў выступае *інтэрнэт* (*інтэрнэт-адрас*, *інтэрнэт-партал*, *інтэрнэт-сайт* і г.д.), больш як 180 слоў пачынаецца прыстаўкай *анты-* (*антывірус*, *антывірусы* і інш.), больш за 200 слоў - часткай *аўта* (*аўтабан*, *аўтадызайн* і г.д.). Пераважная большасць гэтых і падобных слоў - вузаспецыяльныя тэрміналогізмы. Няхай сабе і яны будуць у "Слоўніку беларускай мовы". Але шкада, што ў яго не трапілі сотні іншых слоў, якія ўзніклі ў апошнія дзесяцігоддзі, сталі агульнанароднымі, шырокаўжывальнымі і апісваліся ў асобных публікацыях некаторых мовазнаўцаў або нават у тым ці іншым слоўніку апошніх гадоў.

Так, у акадэмічным "Тлумачальным слоўніку беларускай літаратурнай мовы" (1996) ёсць словы *спадар*, *спадарыня*, *спадарства*. Пра гэтыя спрадвечнабеларускія словы Р. Бардулін кажа: "Яны абсалютна арганічныя! Сваёй даўнінай, паважлівым гучаннем проста цешаць слых"! Па сутнасці, сёння слова *спадар* адзіная форма ветлівасці і афіцыйнага вяртання ці ўпамінання - пры прозвішчы, імені або званні асобы. Аднак названых трох слоў у СБМ-12 чамусьці няма.

А. Каўрус на старонках часопіса "Роднае слова" ў 1998-2005 гг. пад загалоўкам "Словы без прапіскі: пазаслоўнікавая лексіка беларускай мовы" апісаў каля 3000 слоў, якія "не трапілі ў вялікі акадэмічны слоўнік". Яны сабраныя аўтарам на працягу чатырох дзесяцігоддзяў з розных крыніц беларускай літаратурнай мовы. Публікацыя гэтых некадыфікаваных слоў, як пісаў аўтар, можа паспрыяць больш актыўнаму іх увядзенню ў навуковы ўжытак, у штодзённую моўную практыку. Кожнае апісанне слова праілюстравана некалькімі пашпартызаванымі ўжываннямі. На ўрад ці складалінікі СБМ-12 прымалі пад увагу гэтыя словы, бо ў даведніку няма, напрыклад, апісанага А. Каўрусам слова *паўстала* ('які паўстаў, узнік, вырас, склаў-

ся'), праілюстраванага шасцю прыкладамі, у тым ліку і з Я. Купалы.

Няма ў СБМ-12 і, скажам, такога шырокаўжывальнага сёння слова, як *перадусім*, сінанімічнага са словам *найперш*. У дадатак да ілюстрацый, прыведзеных А. Каўрусам, тут можна было б падаць яшчэ шэраг ужыванняў гэтага слова ў творах У. Дубоўкі, М. Танка, У. Калеснікі, М. Мушынскага, Н. Гілевіча.

Прывядзем яшчэ толькі некалькі "слоў без прапіскі", якія так і не трапілі ў СБМ-12: *дасканальца* (тое, што і *ўдасканальца*), *журбаваць* (*журываць*, *журываць*), *замежнік* (*інішаземец*, *інішакраінец*), *наспаліты* (*звычайны*, *просты*), *пошар* (*сухі корм жывёле*), *мутлівы* (*журботны*, *маркотны*), *фазында* (*дача*, *лецішча*).

На сумежжы двух тысячагоддзяў і я таксама апублікаваў каля 200 новых слоў у часопісах "Маладосць", "Роднае слова", у кніжках "У слоўнікавую скарбонку", "Чаму мы так гаворым". Абсалютная большасць гэтых слоў не трапіла ў СБМ-12.

Тады ў маёй картатэцы было 14 ужыванняў прыслоўя *прылюдна*, што значыць 'у прысутнасці людзей' - у творах Н. Гілевіча, Г. Далідовіча, І. Шамякіна, М. Воранава, Л. Галубовіча і інш. А, відаць, самае ранняе ўжыванне належыць В. Ластоўскаму, які ў 1913 г. пісаў: "... я прылюдна на ўвесь свет крычу..." Ёсць слова *прылюдна* і ва ўкраінскай мове. Як бачым, месца гэтага прыслоўя ў тлумачальных і іншых слоўніках беларускай літаратурнай мовы - неаспрэадзіная форма ветлівасці і афіцыйнага вяртання ці ўпамінання - пры прозвішчы, імені або званні асобы. Аднак названых трох слоў у СБМ-12 чамусьці няма.

У СБМ-12 падаюцца толькі два словы, утвораныя ад назойніка *бамж*: *бамжавец*, *бамжатнік*. На самай справе іх значна больш: *бамжыха*, *бамжык*, *бамжатыня*, *бамжоўства*, *бамжоў* (прыметнік), *бамжацкі*, *бамжоўчаты*, *бамжаваты*, *забамжавец*.

У паэме Я. Купалы "Курган" сустракаем слова *пакрыёма*: "Толькі модлы раслі небу ў сэрцах людзей і пракляцце расло пакрыёма". Пазт стварыў яго на аснове польскага спалучэння *po kryjomu*, якое абазначае 'ўпотаі, непрыкметна для іншых'. Гэта слова апошнім часам стала актыўна ўжывацца ў літаратурнай мове і варта таго, каб трапіць у нарматыўны слоўнік. У адной публікацыі я прыводзіў 9 прыкладаў яго

выкарыстання іншымі аўтарамі (Н. Гілевіч, С. Яновіч, У. Арлоў, П. Місько, К. Жук і інш.). Ёсць і прыметнік *пакрыёмны*.

Няма ў СБМ-12 і назойніка *перакінчык* (той, хто перакінуўся на бок праціўніка, стаў яго прыхільнікам ці хаўруснікам; здраднік). Часам у друку лічаць гэта слова наватворам Я. Купалы, які выкарыстаў яго ў артыкуле "А ўсё ж такі мы жывём!" (1914). Але гэта не так. Яшчэ раней, у 1911 г., В. Ластоўскі пісаў: "Бадай толькі адны перакінчыкі-беларусы крыва глядзелі на беларушчыну". Неаднойчы ўжылі гэта слова Я. Лёсік, А. Гарун, ужываюць і некаторыя сучасныя аўтары. Несумненна, гэты назойнік варта ўвагі лексікографаў, тым больш што ён не страціў сваёй актуальнасці. А паходзіць ён з украінскай мовы (*перекінчик*), дзе фіксуецца ў слоўніках як звычайнае нарматыўнае слова, праўда, з паметай "размоўнае".

У СБМ-12 даюцца словы *накіталт* і *кіталтам*. А між тым у друку апошнім дзесяцігоддзяў вельмі актывізавалася слова *кіталту*, якое выкарыстоўваецца ў трох розных значэннях. Па-першае, са значэннем прыназоўніка *накіталт*: "Цяперашні саюз пісьменнікаў - нешта кшалту арцелі з малымі правамі і абавязкамі" (Р. Бардулін). Па-другое, як назойнік у форме роднага склону са значэннем 'тыпу, узору': "Арганізацыя такога кшалту так і не з'явілася" ("ЛіМ"). Па-трэцяе, як назойнік у сэнсе 'ўзроўню': "Пазія тут самага высокага мастакоўскага кшалту" (А. Марціновіч).

Далей прывядзем толькі некалькі з сотняў нядаўна ўзніклых і сёння шырокаўжывальных слоў, якія па невядомым прычынах не падаюцца ў СБМ-12: *аб'ягорыць*, *адрознасць*, *атрымоўвацца*, *атрымоўваць*, *вальтануты*, *вальтануцца*, *велікодніцаць*, *вертыкальчык*, *вялікдзень*, *выказ*, *гамон*, *грабавыя*, *дземанцеўка* (тое самае, што *трасянка*), *дэмакратызатар*, *дэмбель*, *дэмбельскі*, *зацемка*, *землятрус*, *майно*, *манкурцтва*, *мент*, *мянтоўскі*, *накірунак*, *напрыканцы*, *нататнік*, *параза*, *прынавесць*, *прыхвацьваць*, *савок* ('чалавек, выхаваны ва ўмовах *савецкага таталітарызму*), *саўковы*, *саўковасць*, *сексот*, *сексоцкі*, *стукацтва*, *стукач*, *стукачка*, *суразмоўца*, *сярэднявечны*, *сярэднявечча*, *тамсама*, *тамтэйшы*, *узаемны*, *хваласпеў*, *хваласпеўны*, *хмарачос*, *хрушчоўка*, *хунвэйбін*, *членавоз* ('браніраваны легкавы аўтамабіль, якім карыстаюцца найвышэйшыя кіраўнічыя асобы'), *шараговы*, *шараговец*.

Часам у СБМ-12 не знойдзеш не толькі якога-небудзь не так даўно ўзніклага слова, але і спрадвечнага. Так, няма слоў *шэсцьдзясят*, *біблізізм*. Няма назойніка *воран*, хоць гэта слова - агульнаславянскае, ужываецца ва ўсіх славянскіх мовах, апісваецца ў "Гістарычным слоўніку бела-

рускай мовы". Выкарыстанне гэтага слова ў беларускай літаратурнай мове можна падцвердзіць болей як 30 прыкладамі з твораў К. Крапівы, М. Танка, М. Лужаніна, У. Караткевіча, У. Паўлава, Г. Бураўкіна, Р. Бардуліна, А. Вялюгіна, Я. Сіпакова, Л. Геніюш, С. Гаўрусёва і інш. Ёсць гэта слова ў складзе прыказкі *Воран ворану вока не выклюе* (яе ў такой форме выкарысталі В. Дунін-Марцінкевіч, А. Якімовіч, В. Быкаў, У. Казбярук, С. Александровіч), у складзе фразеалагізма *чорны воран* (ёсць у творах В. Быкава, І. Новікава, В. Хомчанкі, І. Шамякіна і г.д.).

З другога боку, іншы раз у СБМ-12 змяшчаюцца словы, якіх насамрэч няма ў нашай мове. На с. 900 ёсць слова *шутка*, якое ў ТСБМ (т. 5, кн. 2, с. 414) растлумачана як 'тое, што і жарт' і праілюстравана прыкладамі з твораў Я. Коласа, М. Танка, Ц. Гартнага. Але, як паказаў А. Каўрус у кнізе "Да свайго слова" (2011, с. 286-288), у цытаце з Я. Коласа слова *шуткі* ўжыта ў значэнні 'авечкі', а ў арыгіналах цытат з М. Танка і Ц. Гартнага было не *шутка*, а *шутка*. А. Каўрус піша: "Ніхто не застрахаваны ад памылак. Ды ўсё ж цяжка знайсці апраўданне такім сур'езным хібам, якія дапусцілі мовазнаўцы".

Яшчэ прыклад. У СБМ-12 (с. 129) памылкова даецца прыметнік *бязлобы*, перанесены з ТСБМ (т. 1, с. 439). Пра тое, што такога прыметніка няма ў нашай мове, як і ў іншых мовах, а ў адзінай ілюстрацыі, узятай з апавядання Я. Брыля "Гаяля", ён на сваім месцы і яго ўжыванне там матываванае, апраўданае, - гл. падрабязна ў маёй кнізе "Лінгвістычны аналіз тэксту" (2009, с. 68).

У СБМ-12 (с. 873) даецца слова *хутчэй* з паметай "прыслоўе". Такое ўжыванне слова *хутчэй* (як вышэйшай ступені да слова *хутка*) можна падцвердзіць прыкладамі: "Хачелася хутчэй падзяліцца з ёй навінамі" (П. Місько); "Дзе ты? Хутчэй адгукніся!" (М. Шабановіч). Але ж у нашай мове ёсць яшчэ адно *хутчэй* - мадальнае слова, якое ўжываецца толькі ў ролі пабочнага кампанента са значэннем 'найбольш верагодна': "Сітуацыя ўзятая для ваенных часоў не выключаная, а хутчэй, будзённая-простая" (Д. Бугаёў). Паміж гэтымі словамі існуюць аманімічныя адносіны. *Хутчэй* і *хутчэй* - поўныя лексіка-граматычныя амонімы, г.зн. словы, якія адносяцца да розных часцін мовы і супадаюць ў адзіна мажлівай для іх форме. *Хутчэй*, як і іншыя пабочныя словы, можа быць у пачатку або ў сярэдзіне сказа і адзяляцца ці выдзяляцца ў яго структуры пры дапамозе коскі: "Міфы прыемна ўражваюць, але наўрад ці наталяюць. Хутчэй, спустошваюць" (В. Быкаў); "Я выбірала, хутчэй, разважала, дзе жыць" (Н. Маеўская).

Яўген Гучок

На чым і як піярымся?!

Апошнім часам да га-лоўнага саліста і розных хораў-выканаўцаў антыбеларускай алілуйшчыны актыўна далучаюць свае галасы нібыта шчырыя прыхільнікі беларушчыны, а на самай справе - відавочныя падкопшчыкі пад яе. І, несумненна, робіцца гэта яшчэ і для самапіярання. Чаго варта "актуальныя" матэрыялы пра нашага нацыянальнага генія і прака Янку Купалу Альгерда Бахарэвіча ў яго "гамбургскім рахунку (дзённіку) - бяслітасным поглядзе на беларускую літаратурную класіку" ці Анатоля Сідарэвіча (гэтага паляўнічага на дробных блох - косак, кропак, працяжнікаў, шматкроп'яў і г.д.) у яго "Мала іх павесіць...", або як лёгка чалавека зрабіць бесчалавечным".

Першы, акапаўшыся і прыжыўшыся ў Германіі, карыстаючыся прыёмам падмены паняццяў і гістарычных сітуацый, без раскрыцця дужак і двукоссяў абставін тых часоў, абвінавачвае Я. Купалу ў сервілізме перад маскальска-камуністычным рэжымам. І ўсё гэта робіцца ад мікрафона беларускай радыё "Свабоды" (перадача ад 25.11.2011 г. "Цёмнае мінулае Каяна Лупакі (Янка Купала "Над ракой Арэсай"). Міжвольна кідаецца ў вочы тут і яшчэ такі пасаж. А. Бахарэвіч, у пэўным сэнсе з'яўляючыся двойніком героя пазмы "Над ракой Арэсай" Модзіна, імя паэта па-вычварэнску перафасоньвае - перакручвае у Каяна Лупакі - тыпа туляжана, плюгавага, агіднага. Але што паксальна - эфект атрымліваецца адваротны. Названыя якасці больш праецыруюцца на вынаходніка імя Каяна Лупакі, на гнюснага падкопшчыка пад Я. Купалу. Як кажуць, Бог - не цяля - зловіць круцяля... і абразы вернуцца да абражальніка. І таму натуральна ў дадзенай сітуацыі імя А. Бахарэвіч трансфармуецца ў мянушку Б. Брахарэвіч.

Другі - адзін з лідараў сучаснай так званай беларускай сацыял-дэмакратыі, як заўсёды выступаючы сябе такім звышдасведчаным у многіх галінах ведаў разумнікам, гэтакім гогам і магогам, а па словах некаторых яго юных прыхільнікаў, якія яшчэ інтэлектуальна не аперыліся, з'едлівым мудрацом, на старонках "Нашай Нівы" (№5 ад 8 лютага 2012 г.) вядома, маскіруючыся пад спагальнасць і спачуванне ў бок Я. Купалы, таксама палівае, ды яшчэ больш вытанчана-здэкліва, брудам паэта трагічнага беларускага лесу. (Дарэчы, раней у той жа "Нашай Ніве" А. Сідарэвіч амаль па-бацькоўску папракаў-ушчуваў, вядома, пасмяротна маладога Я. Купалу за нібыта празмернае паслугаванне Бахусу). Бачыце, сёння гэты мудрэц абурецца тым, што

маўляў, ганебны верш Я. Купалы мог дабавіць трагізму ў лёсах Радэка, Сакольнікава і іншых. Але не варта забывацца і на тое, што Сталін з яго прыспешнікамі і памагатымі, як павукі ў слоіку, вынішчалі адзін аднога. Ды каб жа толькі сябе, дык і народы, а больш за ўсіх - беларусаў... А таму не трэба наводзіць цень на Я. Купалу, а заадно - і на Я. Коласа. Яшчэ не зусім вядома, як пісаліся тыя "іх" ганебныя вершы і паэмы, і як яны друкаваліся. Лепш было б, каб сённяшнія імёны распрацоўшчыкаў, носьбітаў і рэалізатараў гэтай ідэі. Дык яны вунь чым займаюцца. Бо гэта бяспечна; больш таго - такая подлая смеласць нават санкцыянуецца... А можа, гэта робіцца на яшчэ больш змрочную перспектыву, чым наша беларуская цяпершыня; можа, гэта толькі дробная актоўка глыбока эшаланаванай антыбеларускай дзеі?!

І таму нічога дзіўнага няма яшчэ і ў тым, што ў дадзеным выпадку маўчаць, як вады ў рот набраўшы, нібыта апазіцыйныя партыі і рухі, саюзы і таварыствы, папярковыя і электронныя СМІ, плюс інстытуты, універсітэты і музеі і нават народныя і вядомыя паэты. Нібыта так яно і трэба, нібыта гэта нармальна. Наадварот, да прыкладу. Саюз беларускіх пісьменнікаў аднаго з тых "разумнікаў сённяшняга дня" намінаваў на літаратурную прэмію за межамі Беларусі. Уся гэтая актыўнасць гэтых падкопшчыкаў-самапіяршчыкаў на фоне балотнага маўчання грамадства нагадвае "Тэатр танцаў на магільнях вялікіх, скокі на іх костках". Але чым усё гэта можа скончыцца для большасці беларусаў Асабліва свядомых?! Няўжо Беларусь такое ўжо не праходзіла? А можа так стацца, што не перамаўчым, не перачакаем...

Вось жа ім і ім падобным падкопшчыкам-самапіяршчыкам (яшчэ адным з пачынальнікаў-практыкаў такіх танцулек не так даўно засведчыў сябе і Сяргей Дубавец) з улікам выразаў іх твораў і тэмбраў галасоў у тыя моманты, калі яны на прыўзнятай дыяфрагме са смакам як добраахвотныя паслугачы цемрашальства лезуць бэсціць нашу святыню, прысвячаюцца гэтыя радкі:
Для іх жа
ўласнага выратавання
Патрабуюць
пластычнага ўмяшання
Не толькі душы, а і твары
Тых, хто свае піяры
На Купалы пякельным лёсе
Пнецца па-хамску ўзносіць!

Адказ Міністэрства адукацыі

МИНИСТЕРСТВА АДУКАЦЫІ
РЕСПУБЛІКІ БЕЛАРУСЬ

ул. Советская, 9
220010, г. Мінск
тэл. 227-47-36, факс 200-84-83
E-mail: root@minedu.unibel.by

МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ
РЕСПУБЛИКИ БЕЛАРУСЬ

ул. Советская, 9
220010, г. Мінск
тел. 227-47-36, факс 200-84-83
E-mail: root@minedu.unibel.by

Старшыні грамадскага аб'яднання
"Таварыства беларускай мовы
імя Францішка Скарыны"
Трусаву А.А.

Паважаны Алег Анатольевіч!

У Міністэрстве адукацыі разгледжаны Ваш зварот аб выданні падручнікаў і вучэбных дапаможнікаў. Паведамляем наступнае.

Вучні ўстановаў агульнай сярэдняй адукацыі забяспечаны нацыянальнымі падручнікамі для беларускай мовы. У адпаведнасці з Планам выпуску падручнікаў і вучэбных дапаможнікаў для ўстановаў агульнай сярэдняй і спецыяльнай адукацыі ў 2011 годзе было выдадзена 31 найменне падручнікаў і вучэбных дапаможнікаў для ўстановаў агульнай сярэдняй адукацыі з беларускай мовай навучання агульным тыражом 469 963 экз.

Вучэбны дапаможнік "Інфарматыка. 6 клас" для ўстановаў агульнай сярэдняй адукацыі будзе перавыдавацца пасля заканчэння тэрміну фіндавання ў 2014 годзе на беларускай і рускай мовах у адпаведнасці з Перспектыўным планам падрыхтоўкі падручнікаў і вучэбных дапаможнікаў для ўстановаў агульнай сярэдняй адукацыі на 2010 - 2015 гады (далей - Перспектыўны план).

Акрамя таго, пацвярджаем, што вучэбны дапаможнік "Англійская мова. 10 клас" аўтараў Н.В. Юхнель і інш., "Нямецкая мова. 10 клас" аўтараў А.П. Будзько, І.Ю. Урбановіч для ўстановаў агульнай сярэдняй адукацыі з беларускай мовай навучання былі выдадзены ў 2011 годзе і размеркаваны ў адпаведнасці з заказамі ўпраўленняў адукацыі аблвыканкамаў і камітэта па адукацыі Мінгарвыканкама.

У адпаведнасці з Перспектыўным планам з 2012 года запланавана выданне вучэбных дапаможнікаў па французскай, іспанскай, кітайскай мовах для ўстановаў агульнай сярэдняй адукацыі з беларускай мовай навучання.

Да 2012/2013 навучальнага года падрыхтаваны і будуць выдадзены вучэбны дапаможнік па нямецкай, англійскай, французскай і іспанскай мовах для 11 класа ўстановаў агульнай сярэдняй адукацыі з беларускай мовай навучання.

РУП "Белкартаграфія" на беларускай мове былі выдадзены 10 найменняў вучэбных атласаў (інфармацыя дадаецца).

Вучэбны атласы дастаўляюцца ва ўстановы агульнай сярэдняй адукацыі Рэспублікі Беларусь у адпаведнасці з заяўкамі, якія задавальняюцца ў поўным аб'ёме. Колькасць картаграфічнай прадукцыі, якая паступае ў розныя продаж, вызначаецца РУП "Белкартаграфія".

Контурныя карты і рабочыя шыткі выдаюцца за кошт уласных сродкаў РУП "Белкартаграфія" і выдавецтваў. Мова выдання вызначаецца дадзеным прадпрыемствам, выдавецтвам і аўтарамі.

Кошт вучэбнай літаратуры вызначаецца выдавецтвам у адпаведнасці з тыражом кожнага выдання.

Інфармацыя, прадстаўленая ў пісьме, адпавядае звесткам сайта Навукова-метадычнай установы "Нацыянальны інстытут адукацыі" Міністэрства адукацыі Рэспублікі Беларусь.

Як ужо паведамлялася Вам раней, з мэтай павышэння якасці літаратурнай адукацыі і забеспячэння аптымальнага доступу вучняў да літаратурных праграмных твораў у 2009 годзе адноўлена выданне кнігі серыі "Школьная бібліятэка", якая адпавядае патрабаванням вучэбных праграм па вучэбных прадметах "Беларуская літаратура" і "Руская літаратура". На яе выданне Міністэрству інфармацыі выдзяляецца мэтавае 100% фінансаванне з рэспубліканскага бюджэту. Кнігі названай серыі паступаюць у бібліятэкі ўстановаў агульнай сярэдняй адукацыі згодна з нормамі і сацыяльным заказам.

Акрамя таго, у серыі "Школьная бібліятэка" былі выдадзены наступныя кнігі замежных аўтараў:

у 2009 годзе Э. Ажэшкі "Зімовым вечарам" агульным тыражом 15,0 тыс. экз. (выдавецтва "Мастацкая літаратура");

у 2010 годзе:

"Творы замежных аўтараў у перакладзе на беларускую мову. Зборнік" агульным тыражом 20,6 тыс. экз. (Выдавецтва "Беларусь"). У названым зборніку змешчаны творы Т. Шаўчэнка, Я. Райніса, Л. Украінкі, Э. Хемінгуэя, Д. Лондана, Р. Стывенсана;

"Сярэбраная манетка. Зборнік казак" агульным тыражом 18,319 тыс. экз. (выдавецтва "Беларуская энцыклапедыя імя П.Броўкі"), у які ўвайшлі замежныя казкі Х. Андэрсена, Братоў Грым, Д. Кіплінга, Д. Зальтэна.

Выданне твораў замежных аўтараў плануецца працягваць і ў наступныя гады.

Дадатак: на 1 л. у 1 экз.

Намеснік Міністра

К.С. Фарыно.

Дадатак

Інфармацыя аб выданні вучэбных атласаў

№ п/п	Назва	Год выд.	Мова выд.	Тыраж
1.	Геаграфія			
	Геаграфія мацерыкоў і краін, 8-9 класы	2008	бел.	49 102
	Геаграфія Беларусі, 10 клас	2009	бел.	28 680
	Чалавек і свет, 4 клас	2010	бел.	13 090
	Чалавек і свет, 5 клас	2010	бел.	13 155
2.	Пачатковы курс геаграфіі, 6-7 класы	2011	бел.	10 985
	Агульная геаграфія, 11 клас	2011	бел.	8 110
3.	Сусветная гісторыя			
	Сусветная гісторыя Новага часу XVI - XVIII ст., 7 клас	2007	бел.	23 315
	Гісторыя сярэдніх вякоў, 6 клас	2007	бел.	19 590
	Сусветная гісторыя Новага часу (XIX - пачатак XX ст.), 8 клас	2008	бел.	26 032
	Сусветная гісторыя Навейшага часу, 1918- 1945 г., 10 клас	2010	бел.	13 060
	Сусветная гісторыя Навейшага часу, 1945 - пач. XXI ст., 11 клас	2010	бел.	13 105

Аналіз кожны можа зрабіць сам, але і без навукі ясна, што калі выдаць пяць гадоў назад атлас накладам каля 20 000, то дзе ж ён будзе ў тым продажы. Даўно разышоўся, але як добра выглядае ў табліцы. Выдаваўся ж, аднак.

Існаванне ў мове гэтых двух амонімаў, несумненна, павінна адлюстроўвацца ў нарматыўных слоўніках.

На с. 849 у СБМ-12 чытаем: *усярэдзіне* прысл., прыназ. Аналагічныя звесткі знаходзім і ў некаторых іншых беларускіх слоўніках. Выходзіць, што, паводле слоўнікаў, трэба заўсёды пісаць *усярэдзіне* разам, як адно слова. Але неяк рука не падмаецца напісаць, напрыклад, "усярэдзіне лета", "усярэдзіне сказа", бо тут *сярэдына* выразна ўспрымаецца як назоўнік, гэтак жа, як, скажам, у аналагічных прыкладах: *у пачатку лета, у канцы лета, у пачатку сказа, у канцы сказа*.

Складальнікі СБМ-12 узаконьваюць напісанне *усярэдзіне* разам, а ў "Правілах беларускай арфаграфіі і пунктуацыі" (2008), якія распрацоўваліся супрацоўнікамі гэтага ж акадэмічнага Інстытута мовазнаўства, чытаем і здзіўляемся: *у сярэдзіне слова* (с. 20), *у сярэдзіне запазычаных слоў* (с. 21), *у пачатку, у сярэдзіне і ў канцы сказа* (с. 103), *у сярэдзіне або ў канцы сказа* (с. 104).

Няма прыназоўніка *ўсярэдыне*. Ёсць назоўнік *сярэдына* і прыназоўнік *у*. ТСБМ падрабязнаму лексікаграфічнаму апісанню гэтага прыназоўніка адводзіць 6 старонак (т. 5, кн. 1, с. 586-591). З яго дапамогай перадаюцца 57 семантычных адносін і яшчэ вялікае мноства адценняў. Адно з яго граматычных значэнняў - гэта выражэнне прасторавых адносін. Ужываючыся з месным склонам, ён указвае на прастору або месца, у межах якіх хто-, што-небудзь знаходзіцца або што-небудзь адбываецца. Менавіта гэтыя семантычныя адносінны і бачым у спалучэнні ў *сярэдыне* (лесу, хаты, пакоя, слова, сказа і г.д.).

У часопісе "Роднае слова" (2002, № 11) я апублікаваў артыкул "Усярэдыне - прыслоўе і прыназоўнік?" Тут больш-менш падрабязна разгледжана гэта пытанне. Гаворыцца і пра тое, адкуль з'явілася ў слоўніках гэтае прыназоўнікавае значэнне. Хутчэй за ўсё, у выніку перакладу рускіх *посреди, посредине*, якія сапраўды выступаюць то як прыслоўе, то як прыназоўнік. "Руска-беларускі слоўнік" дае такія адпаведнікі згаданых слоў: прыслоўе *паярэдыне* і прыназоўнікі з родным склонам *сярод* (каго-чаго), *паярэдыне* (каго-чаго). А ў "Беларуска-рускім слоўніку" адпаведнікам рускіх *посреди, посредине, внутри* ўжо выступае *ўсярэдыне* (як прыслоўе і як прыназоўнік з родным склонам). Пасля гэтае нібыта двухзначнае *ўсярэдыне* перайшло і ў іншыя акадэмічныя слоўнікі.

Амаль усе мы прывыклі ставіцца з вялікай пашанай да філалагічных слоўнікаў як да нашых сяброў і надзейных памочнікаў. Але, як было паказана вышэй, часам можа надарыцца, што яны не заўсёды садзейнічаюць культуры маўлення.

Іван Лепешаў,
доктар філалагічных навук